

THEODORE LIDZ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΙΑ

Ἐρευνες τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος ὅπου μεγαλώνουν σχιζοφρενεῖς κατέληξαν σέ ἀπόλυτα ὅμοια πορίσματα γιά τήν αἰτιολόγηση τῆς σχιζοφρένιας, ἄλλαξαν τήν ἐννοιολογική κατανόηση τῆς ἀσθένειας αὐτῆς καί ἐπηρέασαν σημαντικά τήν θεραπεία της. Ὑπάρχουν βέβαια πάντα διαφορές ἀπόψεων ἀνάμεσα στοὺς διάφορους ἐρευνητές, ὅταν ὅμως θεωρήσουμε τὰ πορίσματα ἀπὸ μιὰ εὐρύτερη σκοπιά, προκύπτει πῶς οὐσιαστικά πρόκειται γιά τὰ ἴδια φαινόμενα. Οἱ ἐκθέσεις ἀπὸ τίς ἔρευνες αὐτές δὲ δείχνουν μόνο ὅτι καί οἱ γονεῖς τῶν ἀσθενῶν καί ὀλόκληρη ἡ οἰκογένεια εἶναι σοβαρὰ διαταραγμένοι, ἀλλὰ συγκλίνουν στήν κατεύθυνση πρὸς συγγενεῖς μορφές δυσκολιῶν, ἀκόμη καί ὅταν αὐτές ἐκφράζονται διαφορετικὰ ἀνάλογα μὲ τὸν θεωρητικὸ προσανατολισμὸ καί τὸ ἐννοιολογικὸ ὄργανο. Τὸ διαταραγμένο οἰκογενειακὸ περιβάλλον ποὺ βοηθᾷ στήν αἰτιολόγηση τῆς σχιζοφρένιας εἶναι ὅπωςδήποτε ἓνας σημαντικὸς παράγοντας ποὺ πρέπει πάντα νὰ λαμβάνεται ὑπόψη. Ἀκόμη καί ἐκεῖ ὅπου ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ εἶναι διαταραγμένη ἀπὸ μιὰ κληρονομικὴ προδιάθεση τοῦ ἑνὸς ἢ καί τῶν δύο γονέων, δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε τὴν παραμορφωτικὴ ἐπίδραση ἑνὸς τέτοιου

περιβάλλοντος πάνω στα παιδιά. Διαζευτικές απαντήσεις της μορφής *ή—ή* δέν είναι πιά απαραίτητες. Οί γονεΐς κληρονομοῦν τὰ γονίδια τους καί συνάμα δημιουργοῦν τὸ οικογενειακὸ περιβάλλον ὅπου μεγαλώνει ὁ ἀσθενής. Στὸ μεταξύ εἶναι μερικές φορές χρήσιμο νὰ χρησιμοποιοῦμε τέτοιες μονομερεῖς ὑποθέσεις γιὰ νὰ προκαλέσουμε μιὰ διαλογικὴ συζήτηση, νὰ πειθαρχήσουμε τὴ σκέψη καί νὰ ἐπιτύχουμε μιὰ σαφέστερη τοποθέτηση τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας. Ἄν καί ἀκόμη πολλοὶ ἐρευνητὲς πιστεύουν ὅτι μιὰ ἀσθένεια, ὅπως ἡ σχιζοφρένια, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ σοβαρὲς ταραχὲς τῆς σκέψης, βασίζεται σὲ διαταραχὲς τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου λόγω μεταβολικῶν βλαβῶν, ἐμεῖς μαζί μὲ μερικοὺς ἄλλους εἴμαστε τῆς γνώμης, ὅτι γνωρίζοντας σωστὰ τὴν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης προσαρμογῆς, μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὴ σχιζοφρένια σὰ μιὰ ἀνωμαλία ἢ ἀποτυχία τῆς ἀνάπτυξης τῆς προσωπικότητας, σὰν ἀποτυχία στὴν ἐπιτέλεση ἢ στὴ διατήρηση μιᾶς λειτουργικῆς ὀλοκληρωμένης σύνθεσης τοῦ αὐτόνομου ἀτόμου. Ὄταν οἱ συγκρούσεις ποὺ δημιουργοῦνται ἐδῶ γίνονται ἀβάσταχτες, ὁ ἄνθρωπος ἀποσύρεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ σὲ ἕναν ἐσωτερικὸ κόσμο ποὺ δέν ἀπαιτεῖ πιά ἀντιστοιχίες μὲ τὰ δεδομένα τῆς πραγματικότητας.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸν ρόλο τῆς οἰκογένειας στὴν αἰτιολόγηση τῶν σχιζοφρενικῶν ἀντιδράσεων πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε μὲ λίγα λόγια στὴ φύση τῆς ἀνθρώπινης προσαρμογῆς. Ὁ ἄνθρωπος γεννιέται μὲ ἕναν ἐξοπλισμὸ ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει, ὅπως καί σὲ ὅλα τὰ ζῶα, τὴν ἐπιβίωσή του σὲ ἕναν σχετικὰ στενὸ τομέα φυσικῶν συνθηκῶν. Σὲ ἀντίθεση ὅμως μὲ τὰ ζῶα μερικοὶ πολὺ σημαντικοὶ μηχανισμοὶ προσαρμογῆς δέν τοῦ εἶναι ἔμφυτοι. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ προϊόν μιᾶς ἐξέλιξης, κατὰ τὴν ὁποία ἔχουν ἐπιλεγεῖ τέτοιες μεταλλάξεις ποὺ βελτιώνουν τὴν ἱκανότητα γιὰ χρησιμοποίησις ἐργαλείων, περιλαμβανόμενης καί τῆς γλώσσας, γιατί τέτοιες ἱκανότητες ἀκόμη καί στὶς πρωτόγονες μορφές τους εἶχαν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἐπιβίωση. Ὄταν τελικὰ ἐμφανίστηκε ὁ *homo sapiens*, ἡ γλωσσικὴ του ἱκανότητα εὐνόησε ὄχι μόνο τὴ συνεργασία μέσο τῆς προφορικῆς ἐπι-

κοινωνίας, αλλά τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ μεταδίδει τὶς ἐμπειρίες του στὶς ἐπόμενες γενιές καὶ ἔτσι νὰ οἰκοδομεῖ σιγά - σιγά τὸ ἀπόθεμα τῶν μηχανισμῶν προσαρμογῆς καὶ τῶν τρόπων συμπεριφορᾶς ποὺ συνθέτουν τὸν πολιτισμὸ του. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα τοῦ εἶναι δυνατό νὰ ἀλλάζει τὶς διάφορες μορφές τοῦ περιβάλλοντος κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώνει σὲ αὐτὲς καὶ νὰ μαθαίνει τοὺς μηχανισμοὺς προσαρμογῆς ποὺ χρειάζεται γιὰ κάτι τέτοιο ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀνατρέφουν. Ἡ προσωπικότητα κάθε ἀνθρώπου καὶ οἱ προσαρμοστικοὶ μηχανισμοὶ ποὺ ἀποκτᾶ ἀρμόζουν λίγο-πολύ στὸ ἐκάστοτε φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον ὅπου μεγαλώνει. Αὐτὴ ἡ διαδικασία προσαρμογῆς διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἄλλων ζώων, καὶ δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ κατανοήσουμε σωστὰ τὶς ἀνθρώπινες λειτουργίες καὶ τὶς ἀνωμαλίες τους, ἂν δὲ συνειδητοποιήσουμε ἐντελῶς αὐτὴ τὴ διαδικασία. Μιὰ βιολογικὴ θεώρηση τῶν ἀνθρώπινων λειτουργιῶν δὲ στέκει σὲ ἀντίφαση μὲ μιὰ πολιτισμικὴ θεώρηση.

Ἡ βιολογικὴ ὀργάνωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ τὴν ἀνάπτυξή του μέσα σὲ ἓνα κοινωνικὸ σύστημα καὶ τὴν ἀφομοίωση ἑνὸς πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ οἰκογένεια εἶναι ἓνα πανανθρώπινο φαινόμενο, ἐπειδὴ εἶναι προέκταση τῆς βιολογικῆς ὀργάνωσης τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε κοινωνία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκογένεια μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸν βιολογικὸ καὶ πολιτισμικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ παιδιοῦ καθὼς καὶ ἀνάμεσα στὸ ξεχωριστὸ ἄτομο καὶ στὴν κοινωνία ποὺ τὸ φροντίζει καὶ τὸ προστατεύει κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἀνωριμότητος καὶ τῆς ἐξάρτησής του. Ἡ οἰκογένεια εἶναι παντοῦ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας γιὰ τὴ μετάδοση στὴν ἐπόμενη γενιὰ τῶν ἐθίμων, τῶν ρόλων, τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν μηχανισμῶν της. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες προφανῶς ἀσυμβίβαστες ἀντιθέσεις γνωμῶν καὶ σχολῶν, ποὺ σήμερα βαραίνουν τὴν ψυχιατρικὴ καὶ τοὺς ψυχιάτρους, θὰ μπορούσαν νὰ ἀρθοῦν, ἂν δινόταν προσοχὴ στὴ σημαντικὴ συμβολὴ τῆς οἰκογένειας γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητος.

Για να μπορέσει το παιδί να μεγαλώσει και να γίνει ένα αρκετά ολοκληρωμένο άτομο που να είναι ικανό να ενεργεί σὰ μέλος τῆς κοινω- νίας του και τελικά να μπορέσει τὸ ἴδιο να αναθρέψει μιὰ καινούρ- για γενιά, πρέπει να αναλάβει ἡ οἰκογένεια τὴν προώθηση και τὴν καθοδήγηση τῆς ἀνάπτυξής του, και αὐτὸ με μιὰ σειρά ἀπὸ ἀλλη- λοεξαρτούμενες διαδικασίες. Αὐτὲς συνοψίζονται σὲ τέσσερες ἀλλη- λοσχετιζόμενες κατηγορίες, και με λίγα λόγια εἶναι : 1. Ἡ δι- αδικασία τῆς ἀνατροφῆς, που πρέπει να ἀνταποκρίνε- ται στὶς ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ και να συμπληρώνει τὶς ἀκόμη ἀνώρι- μες ικανότητές του, και μάλιστα σὲ κάθε φάση τῆς ἀνάπτυξής του με διαφορετικὸ τρόπο· 2. Ἡ δυναμικὴ δομὴ τῆς οἰκογέ- νειας, που ἀποτελεῖ τὸ σκελετὸ γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς προσω- πικότητας τοῦ παιδιοῦ· 3. Ἡ οἰκογένεια σὰν κοινωνικὸ σύστημα, στὸ ὁποῖο μαθαίνει τὸ παιδί τοὺς πρωταρχικοὺς ρό- λους και θεσμοὺς τῆς κοινωρίας του· 4. Ἡ διαδικασία τῆς οἰκογένειας να μεταδίδει στὸ παιδί τὴν ἐμπειρικὴ χρῆση τῶν τεχνικῶν τοῦ ἀντίστοιχου πολιτισμοῦ. Τὸ μικρὸ παιδί ἀναπτύσσεται σὲ ἕνα φυσιολογικὸ, ικανὸ γιὰ δράση, ἄτομο ὄχι μόνο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σωματικῆς του ἀνάπτυξης—προϋπόθεση βέβαια εἶναι ὅτι αὐτὴ δὲν παραμελεῖται σοβαρά, παρεμποδίζεται ἢ τραυματίζεται—, ἀλλὰ χρειάζεται ἐπίσης μιὰ θετικὴ καθοδήγηση και ἀγωγή γιὰ να ἐπιζή- σει και να γίνει ἕνα ικανὸ και ὀλοκληρωμένο ἄτομο. Ἐδῶ θὰ ἀνα- πτύξω με συντομία αὐτὲς τὶς διαδικασίες στὴν οἰκογένεια.

Ἄς ἀσχοληθοῦμε πρῶτα με τὴ διαδικασία τῆς ἀνατροφῆς. Αὐτὸ μπορεῖ να γίνει με λίγα λόγια, γιατί ἡ σημασία της ἀναφέρε- ται σὲ ὅλες τὶς ψυχοδυναμικὲς θεωρίες τῆς ἀνάπτυξης. Ἐδῶ πρόκει- ται γιὰ τὸ εἶδος τῆς φροντίδας που δέχεται τὸ παιδί στὰ χρόνια τῆς ὠρίμανσής του, ἀπὸ τὴν περιποίησή του σὰ βρέφος μέχρι τὴ βοήθεια που προσφέρει ἡ οἰκογένεια στὸν ἔφηβο στὸ δρόμο του πρὸς τὴν αὐτονομία. Στὶς ἔρευνές μας σὲ οἰκογένειες σχιζοφρενῶν μᾶς ἐντυπωσίασαν ἰδιαίτερα οἱ δυσκολίες που εἶχαν οἱ γονεῖς αὐτοὶ να προσαρμοστοῦν στὶς ἐξελισσόμενες ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὴ

διάρκεια τῆς ἀνάπτυξῆς του μὲ ἀνάλογη μεταβολὴ τῶν ἀπόψεων τους καὶ τῶν τρόπων φροντίδας. Βέβαια ὅλοι οἱ γονεῖς ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες κατὰ τὴ μιὰ ἢ ἄλλη φάση τῆς ἀνάπτυξης νὰ διαπαιδαγωγήσουν σωστὰ τὰ παιδιὰ τους. Οἱ γονεῖς ὅμως ποὺ ἐξετάσαμε εἶχαν γιὰ πολλὰ χρόνια ἰδιαίτερα μεγάλες δυσκολίες νὰ βροῦν τὸν κατάλληλο τρόπο διαπαιδαγώγησης καὶ ἐπαφῆς μὲ τὸ παιδί τους. Πιστεύουμε ὅτι τέτοιες διαφασικὲς ἐπιρροὲς εἶναι πιὸ σημαντικὲς γιὰ τὴ γένεση καὶ τὸ εἶδος τῶν διαταραχῶν τῆς προσωπικότητος ἀπ' ὅ,τι καθηλώσεις σὲ μιὰ ὀρισμένη φάση τῆς ἀνάπτυξης, ὅπως πιστεύει ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρία. Τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς διαπαιδαγώγησης δὲν εἶναι ἀπλῶς ὑπόθεση τῆς σχέσης ἀνάμεσα σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ στὸ παιδί, ἀλλὰ ὀλόκληρου τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος.

Μεγάλῃ σημασίᾳ ἔχει ἐδῶ πῶς ἀνατράφηκαν οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς. Βρήκαμε ὅτι μητέρες σχιζοφρενῶν εἶχαν μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις μιὰ πολὺ φτωχὴ μητρικὴ φροντίδα καὶ ἦταν ἀνίκανες νὰ δώσουν ἐκεῖνο ποὺ οἱ ἴδιες δὲν εἶχαν ζήσει ποτέ, ὅπως στὴν περίπτωσι πιθήκων ποὺ μεγάλωσαν σὲ ἀπομόνωση ἔλειπαν τὰ μητρικὰ «ἔνστικτα», καὶ ἔτσι αὐτὲς οἱ μητέρες-πίθηκοι παραμελοῦσαν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ μικρά τους.

Ἡ φροντίδα τοῦ παιδιοῦ ἐπηρεάζει βαθύτατα τὴν ψυχικὴ του ἀνάπτυξη καὶ εἶναι ἀποφασιστικὴ γιὰ τὶς ματαιωτικὲς ἀπαγορεύσεις (Frustration), τὴν ἐπιθετικότητα, τὸν φόβο, τὴν ἀπελπισία καὶ τὴν ἐγκατάλειψη. Αὐτὴ ἐπιδρᾷ στὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ δείχνει στοὺς ἄλλους καὶ στὸν ἑαυτό του. Ἐπηρεάζει τὴν ἀνάπτυξη πρωτοβουλίας, αὐτονομίας καὶ σαφῶν ὀρίων ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς ἄλλους. Οἱ φυσιολογικὲς λειτουργίαι τοῦ παιδιοῦ ἐπηρεάζονται συνεχῶς ἀπὸ τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ γονεῖς ἱκανοποιοῦν τὶς σωματικὲς ἀνάγκες του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύντομη περιγραφή προκύπτει γιὰτί ἔχει ἀποκτήσει τόσο μεγάλη σημασία ἡ

διαδικασία ανατροφής και διαπαιδαγώγησης τών παιδιών από τους γονείς.

“Ας στραφούμε τώρα στη σχέση ανάμεσα στη δυναμική δομή της οικογένειας και της ολοκλήρωσης της προσωπικότητας τών παιδιών. Παρά τις σημαντικές παραλλαγές της η οικογένεια έχει σε όλο τον κόσμο πιθανόν βάσει της βιολογικής της σύνθεσης μια βασική δομή. Η οικογένεια-πυρήνας είναι μια μικρή γνήσια ομάδα με χαρακτηριστικά γνωρίσματα που υπαγορεύονται από τις διαρκείς, έντονες σχέσεις τών μελών μεταξύ τους και από τη σύνθεσή της από άτομα δύο διαφορετικών γενεών και δύο φύλων. Μέσα σε αυτή την ομάδα η δραστηριότητα του καθενός επιδρά σε όλους τους άλλους, και τα μέλη θα πρέπει να βρουν αμοιβαίες συσχετίσεις τών ρόλων τους για να μην υπάρξουν παραμορφώσεις στην προσωπικότητα ενός ή περισσότερων μελών. Ο χωρισμός σε δυο γενεές και δυο φύλα μειώνει τη σύγκρουση τών ρόλων, οδηγεί στο σχηματισμό χώρων άπαλλαγμένων από συγκρούσεις, όπου το παιδί μπορεί να αναπτυχθεί και να διαμορφώσει την ανάπτυξή του. Κάθε ομάδα χρειάζεται ενιαία καθοδήγηση. Η οικογένεια όμως έχει δύο καθοδηγητές: Έναν πατέρα και μια μητέρα και έτσι χρειάζεται μια συμφωνία ανάμεσα στους γονείς. Μια τέτοια συμφωνία είναι δυνατή ακριβώς γιατί οι ρόλοι του πατέρα και της μητέρας διαφέρουν και συνάμα συσχετίζονται. Η μητέρα είναι ο έκφραστικός-συγκινησιακός φορέας στην οικογένεια. Είναι ειδική για την ανατροφή τών παιδιών και κατάλληλη για τη διατήρηση του σπιτιού και της αρμονίας μεταξύ τών μελών της οικογένειας. Ο πατέρας είναι ο οργανωτικός καθοδηγητής που φροντίζει για την προστασία, κερδίζει τα αναγκαία για τη ζωή και οικοδομεί τη θέση της οικογένειας στην ευρύτερη κοινωνία. Η συμφωνία τών γονέων δεν είναι απαραίτητη μόνο για την ένότητα της οικογένειας, αλλά και για την αμοιβαία βοήθεια τών γονέων στην πραγματοποίηση της αποστολής τους. Αντιστέκεται στην τάση της ομάδας να διασπᾶται σε δυάδες, ματαιώνει τις φαντασιώσεις του παιδιού για ένα

χωρισμό τῶν γονέων καί ἀποτελεῖ ἔτσι ἕναν σπουδαῖο παράγοντα γιά τὸ ξεπέρασμα τῆς παιδικῆς οἰδιπόδειας κατάστασης. Συντελεῖ στήν ταύτιση τοῦ παιδιοῦ μέ τόν ἀντίστοιχο γονέα. Τὸ παιδί χρειάζεται καί τοὺς δυὸ γονεῖς—ἕναν ἀπὸ τὸ ἴδιο φύλο, μέ τόν ὁποῖο νά μπορεῖ νά ταυτιστεῖ καί ἕναν ἀπὸ τὸ ἄλλο φύλο, τοῦ ὁποῖου τὴν ἀγάπη καί τὴ συμπάθεια ἐπιδιώκει στήν πορεία του πρὸς τὴν ταύτιση μέ τὸ δικό του φύλο. Ὅταν ὅμως, ὅπως συμβαίνει σέ ἐκεῖνες τίς οἰκογένειες τῶν σχιζοφρενῶν, πού τὴ δομὴ τους τὴ χαρακτηρίζουμε σὰ «διαστρεβλωμένη» καί πού ὁ Wynne ὀνομάζει «ψευδο-ἀμοιβαῖες», διατηρεῖται ἡ συμφωνία μέ τὸ νά φορτώνει ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς τὰ καθήκοντά του σέ ἕναν πολὺ διαταραγμένο σύζυγο ἢ ὅταν χωρίζει τοὺς γονεῖς μιὰ διαρκῆς διχόνοια, τότε κανένας ἀπὸ τοὺς δυὸ δὲν ἐκπληρώνει ἀπέναντι στοῦ παιδιοῦ τὸ ρόλο του σὰ γονέας. (Ὅταν οἱ γονεῖς εἶναι στήν πραγματικότητα ἀσυμφιλίωτοι, τὸ παιδί ὀδηγεῖται σέ ἕνα δίλημμα, γιατί οἱ προσπάθειές του νά ἱκανοποιήσῃ τὸ ἕνα μέλος τοῦ προκαλοῦν ἀναπόφευκτα ἐπιπλήξεις καί ἄρνηση ἀπὸ τὸν ἄλλο. Τότε μπορεῖ νά δημιουργηθεῖ στοῦ παιδιοῦ διάσπαση τῆς προσωπικότητάς του, ὅπου καί ἐμφανίζονται διάφοροι σχηματισμοὶ τοῦ Ἵπερ—Ἐγὼ καί τοῦ Ἐγὼ σὰν προσπάθεια γιά διατήρηση τῆς σχέσης καί πρὸς στοὺς δύο γονεῖς).

Ἡ οἰκογένεια—πυρήνας διαιρεῖται σέ δυὸ γενιές. Οἱ γονεῖς εἶναι ἡ γενιά πού καθοδηγεῖ, παιδαγωγεῖ καί διδάσκει, πού πρέπει νά δώσει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της γιά νά μπορέσει τὸ παιδί νά ἀναπτυχθεῖ. Οἱ γονεῖς μποροῦν νά ἐξαρτῶνται ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο καί τὰ παιδιὰ πρέπει νά ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Ὅταν ὅμως οἱ γονεῖς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ ἀνώριμα παιδιὰ τους περιορίζουν τὴν ἐλευθερία τους καί ἔτσι αὐτὰ δὲν μποροῦν νά χρησιμοποιοῦν τίς ἐνέργειές τους γιά τὴ δική τους ἀνάπτυξη. Ἡ σωστὴ διατήρηση τῶν ὁρίων ἀνάμεσα στὶς δύο γενιές μειώνει τὴ σύγκρουση τῶν ρόλων καί ἀντρίδρα στὶς προσπάθειες τοῦ παιδιοῦ νά παραμείνει ἐρωτικὰ δεμένο μέ τὸν ἕνα γονέα. Γι' αὐτὸ εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ παιδί θά μπορέσει κάποτε νά ἐπιδιώξει τὴν ὀλοκλήρωσή του ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Οἱ γονεῖς

στις οικογένειες σχιζοφρενῶν καταπατοῦν τὰ ὅρια τῶν γενεῶν μετὰ τὴν χρησιμοποίηση τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ποὺ ἔμειναν ἀνικανοποίητες ἀπὸ τὸ σύντροφο, ἢ ἡ μητέρα περιμένει ἀπὸ τὸ γιὸ νὰ συμπληρώσει αὐτὸς τὴν ἀποτυχημένη ζωὴ της, ἢ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς συμπεριφέρεται σὰν παιδί ἀντὶ τοῦ σύζυγος καὶ ἔρχεται σὲ ἀνταγωνισμό μετὰ τὸ παιδί.

Ἴσως δὲν ὑπάρχει κανένα καθοριστικὸ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος ποὺ νὰ εἶναι τόσο σημαντικὸ ὅσο τὸ φύλο τοῦ παιδιοῦ· μιὰ σταθερὴ ταυτότητα τοῦ Ἐγὼ στηρίζεται στὴ σταθερότητα τῆς ταύτισης μετὰ τὸ φύλο. Πάντως μόνο ἡ ἀνατομία δὲν ἀρκεῖ γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή. Ἕνας σημαντικὸς παράγοντας στὴν πολυπλοκὴ διαδικασίαν τῆς ἐπίτευξης τῆς ταυτότητας τοῦ φύλου προέρχεται ἀπὸ τὴν ταύτιση μετὰ τὸν ἀντίστοιχο γονέα, ποὺ εἶναι ὁ φορέας τοῦ ἀντίστοιχου στοῦ φύλου τοῦ ρόλου. Γονεῖς σχιζοφρενῶν ἐκπληρώνουν σπάνια αὐτὸ τὸ ρόλο. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἦταν φανερὰ ὁμοφιλόφυλος. Σὲ ἄλλες εἶχαν ἀντιστραφεῖ οἱ ρόλοι τῶν γονέων, συνήθως ὅμως οὔτε ἡ μητέρα ἐκτελοῦσε τὸν γυναικεῖο ἐκφραστικὸ της, οὔτε ὁ πατέρας τὸν ὀργανωτικὸ του ρόλο. Ἰδιαίτερα οἱ μητέρες σχιζοφρενῶν κοριτσιῶν ἦταν στὶς περισσότερες περιπτώσεις ψυχρὲς καὶ ἀνένδοτες καὶ οἱ πατέρες σχιζοφρενῶν ἀγοριῶν ἀδύναμοι καὶ ἀσήμαντοι. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ οικογένειες σχιζοφρενῶν ἀγοριῶν ἢ κοριτσιῶν. Οἱ ἐπιπλοκὲς ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τῶν γονέων στοῦ ρόλου τοῦ φύλου τους εἶναι πολυάριθμες.

Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ δομὴ τῆς οἰκογένειας καὶ στὴν ὀλοκλήρωση τῆς προσωπικότητος τῶν παιδιῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἐδῶ λεπτομερειακά. Θὰ ὑποδείξουμε ὅμως μερικοὺς παράγοντες ποὺ ἐπηρεάζονται βαθιὰ ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκογένειας· ὅπως ἡ προσφορὰ κατάλληλων προτύπων γιὰ ταύτιση, τὰ κίνητρα γιὰ τὴν ὀρθὴ ταύτιση, ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό μετὰ ἕνα ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ἢ ἡ ἐξασφάλιση τῆς ταύτισης τοῦ παιδιοῦ μετὰ

τὸ φύλο, ἡ ὀλοκλήρωση τῆς οἰδιπόδειας φάσης, ἡ ἐπιτυχὴς ἀπώ-
 θηση τῶν αἰμομικτικῶν τάσεων κλπ. Μὲ λίγα λόγια: "Ὄταν μιὰ
 οἰκογένεια θέλει νὰ βοηθήσει τὰ παιδιὰ της γιὰ μιὰ ἐπιτυχῆ ὀλο-
 κλήρωση τῆς προσωπικότητάς τους, οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ζοῦν σὲ
 συμφωνία μεταξὺ τους, νὰ διατηροῦν σαφῆ τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὶς
 γενιές καὶ νὰ ἐμμένουν στοὺς ρόλους τους ἀνάλογα μὲ τὸ φύλο τους.

Ἡ οἰκογένεια σὰν κοινωνικὸ σύστημα. Ἡ οἰκογένεια
 εἶναι ἡ βασικὴ μονάδα τῆς κοινωνίας καὶ ὁ τόπος τῆς πραγματο-
 ποίησης τῆς πρώτης κοινωνιοποίησης τοῦ παιδιοῦ. Ἐδῶ τοῦ γί-
 νονται οἰκεῖοι οἱ βασικοὶ ρόλοι τῆς κοινωνίας του: οἱ ρόλοι τοῦ
 γονέα καὶ τοῦ παιδιοῦ, τοῦ ἀγοριοῦ καὶ τοῦ κοριτσιοῦ, τοῦ ἀνδρα
 καὶ τῆς γυναίκας, καθὼς καὶ τὸ πῶς ἐπιδροῦν αὐτοὶ οἱ ρόλοι στὴν
 εὐρύτερη κοινωνία. Οἱ ρόλοι εἶναι βέβαια ἐνότητες ἐνὸς κοινωνικοῦ
 συστήματος: γίνονται μέρη τῆς προσωπικότητάς μὲ τὸ νὰ προ-
 σαρμόζουν τὴ συμπεριφορὰ σὲ ἓνα συγκεκριμένο ρόλο καὶ μὲ τὸ νὰ
 συσχετίζουσι τοὺς διάφορους τρόπους λειτουργίας τῆς προσωπικό-
 τητάς. Τὸν τρόπο ζωῆς δὲν τὸν μαθαίνουμε μόνο ἀπὸ τὶς δικές μας
 ἐμπειρίες, ἀλλὰ ἀκολουθώντας σὲ πολλὰ καταστάσεις τοὺς ρόλους
 ποὺ ἔχουμε διδαχτεῖ, προσαρμόζοντάς τους στὶς ἐκάστοτε εἰδικές
 περιπτώσεις. Στὴν οἰκογένεια μαθαίνει τὸ παιδί ἐπίσης κάτι γιὰ τοὺς
 βασικοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς ἀξίες τους, π.χ. γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς οἰκογέ-
 νειας, τοῦ γάμου, ἐπὶ μέρους γεγονότα τῆς οικονομικῆς ζωῆς, ἀλλὰ
 καὶ γιὰ θεσμοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια ποὺ συσχετίζονται ὅμως
 μὲ αὐτή. Ἡ ἐπιθυμία τῆς συμμετοχῆς ἢ τῆς ἀποχῆς εἶναι ἓνα σημαν-
 τικὸ κίνητρο ποὺ κατευθύνει τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς.
 Δουλειὰ τῆς οἰκογένειας εἶναι νὰ παρέχει στὰ παιδιὰ τὰ ἀξιολογικὰ
 κριτήρια γι' αὐτὸ ποὺ ἀπαιτεῖ, ἐπιτρέπει ἢ ἀπαγορεύει ἡ κοινωνία
 καθὼς καὶ τὰ ἐπιτρεπτά καὶ ἀνεπίτρεπτα μέσα γιὰ τὴν ἐκπλήρωση
 τῶν σκοπῶν τους. Μὲ τὶς ἀξίες τῆς οἰκογένειας, τοὺς προσδιορισμοὺς
 τῶν ρόλων της καὶ τὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις της τὸ παιδί ἐξοικειώνεται
 καλύτερα μέσο τῆς συμπεριφορᾶς τῆς οἰκογένειας παρά μὲ τὴν διδαχὴ

ή και ακόμη με αυτό που η οικογένεια αναγνωρίζει και εκτιμά συνειδητά.

Η έξοικείωση με ρόλους και θεσμούς αποτελεί ένα σημαντικό μέρος των σχέσεων και της επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους, μειώνει από τη μια μεριά την ανάγκη φραστικής επικοινωνίας και από την άλλη δημιουργεί τις βάσεις γι' αυτή. Στην αστάθεια των ρόλων και στην άσκηση λανθασμένων ρόλων σε οικογένειες σχιζοφρενών αναφερθήκαμε ήδη.

Οικογένεια και μεταβίβαση του πολιτισμού. Θα ήθελα να θεωρήσω τη μεταβίβαση πολιτισμού ξεχωριστά από την κοινωνιοποίηση. Αυτή αφορά περισσότερο εκείνο που μεταδίδεται συμβολικά από γενιά σε γενιά παρά μέσω των κοινωνικών οργανώσεων, αν και υπάρχουν σημαντικές τομές μεταξύ τους. Αυτό είναι ένα πλατύ πεδίο που δεν προσέχτηκε αρκετά από τις δυναμικές θεωρίες της προσωπικότητας. Θα ήθελα να ασχοληθώ εδώ ειδικά με τη μεταβίβαση της εμπειρικής χρήσης των τεχνικών ενός πολιτισμού και τη μεταβίβαση της γλώσσας, από τις όποιες εξαρτώνται πρακτικά όλες οι λειτουργίες του 'Εγώ, και ακόμη με το πρόβλημα μέχρι ποιο βαθμό βλάβες της γλωσσικής ικανότητας συσχετίζονται με τη μετάδοση της σχιζοφρένιας στο παιδί. Δεν είναι όμως δυνατό να αναπτύξω εδώ πολλές πλευρές αυτού του προβλήματος, γιατί μια πλήρης έκθεση θα απαιτούσε μια ολόκληρη μονογραφία.

Σε όλες τις ψυχώσεις υπάρχει σοβαρή ανεπάρκεια των λειτουργιών του 'Εγώ, δηλαδή έλλειψη της ικανότητας για προβολή του εαυτού μας στο μέλλον. Η ανεπάρκεια αυτή είναι δυνατό να βασίζεται σε μια βλάβη ή σε μια διαταραγμένη λειτουργία του εγκεφάλου που συνοδεύεται με την έλλιπη οργάνωση των λειτουργιών της αίσθησης και της σκέψης ή στο γεγονός ότι σοβαρές θυμικές διαταραχές επηρεάζουν και παραμορφώνουν τη σκέψη και τα κίνητρα προς την κατεύθυνση των εκάστοτε διαθέσεων. Το κύριο πρόβλημα της σχι-

ζοφρένιας, τὸ καίριο χαρακτηριστικό της εἶναι ἡ παραμόρφωση τῶν ψυχικῶν διαδικασιῶν ποὺ ἐμφανίζονται χωρὶς μείωση τοῦ διανοητικοῦ δυναμικοῦ. Ὁ Eugen Bleuler διείδε ὅτι στὴν πράξη ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ ποὺ ὀνόμασε σχιζοφρένια μποροῦν νὰ εἶναι συνέπεια τῶν διαταραγμένων συνειρμικῶν διαδικασιῶν. Θεωροῦσε ὅμως τὶς διαταραγμένες συνειρμικὲς ἀκολουθίες σὰ συμπτώματα κάποιας ἄγνωστης διαδικασίας ποὺ προσβάλλει τὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὑποπτεῖτο πὼς πρόκειται γιὰ τοξικὲς διαταραχὲς (Bleuler 1911). Εἶναι λοιπὸν οἱ παραμορφωμένοι τρόποι σκέψης πραγματικὰ ἀντικατοπτρισμοὶ μιᾶς διαταραγμένης λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ εἶναι μᾶλλον οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἓνα παιδί διδάχτηκε τὴ σημασία τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴ σκέψη, ἢ τοῦ πὼς ἀναγκάστηκε ὁ σχιζοφρενὴς νὰ παραμορφώσει τὴν αἴσθησή του, ἢ τὴν ἐσωτερικευμένη εἰκόνα τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ πετύχει μιὰ φαινομενικὴ λύση τῶν ἐντονῶν συγκρούσεών του ; Προέρχεται ἡ βλακεία ποὺ φέρνει ἡ τηλεόραση στὸ δωμάτιό μου ἀπὸ βλάβη τῆς συσκευῆς ; Πιστεύω ὅτι ἡ ἀναφορὰ στὴ γλωσσικὴ καὶ νοητικὴ ἀνάπτυξη ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ποὺ ἔχουμε ἀναπτύξει στὴ μελέτη μας «Irrationalität als Familientradition» (Τὸ ἀνορθολογικὸ σὰν οἰκογενειακὴ παράδοση, Lidz et al., 1958). Σύμφωνα μὲ αὐτὴ μερικοὶ ἄνθρωποι, στοὺς ὁποίους ἔχει ἀποτύχει ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ διατήρηση μιᾶς ἱκανοποιητικῆς ὁλοκλήρωσης τῆς προσωπικότητας, ἀποσύρονται ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς κοινότητας σὲ ἓναν ἐσωτερικὸ κόσμο, ὅταν οἱ δημιουργούμενες συγκρούσεις εἶναι ἀβάσταχτες, ἀναζητοῦν μιὰ λύση ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ δημιουργοῦν ἓναν ἄλλο ζωτικὸ χῶρο μὲ τὸ νὰ διασποῦν τὰ ὅρια ποὺ ἔχουν καθοριστεῖ στὸν πολιτισμὸ τους ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν νοημάτων καὶ τῆς λογικῆς. Ὁ δρόμος αὐτὸς δὲν εἶναι γιὰ ὅλους ἀνοιχτός, ἴσως μόνο γιὰ ἐκείνους ποὺ στὴν παιδικὴ τους ἡλικία ἀπόχτησαν ἐλλιπεῖς βάσεις γιὰ τὰ νοήματα καὶ τοὺς τρόπους σκέψης τοῦ πολιτισμοῦ τους. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διαιωνίζεται ἐπειδὴ ὁ ἀσθενὴς παραιτεῖται ἀπὸ τὸ νὰ μετᾷ τὴν ἰσχύ τῆς σκέψης του μὲ βάση τὴ βοήθεια ποὺ τοῦ προσφέρει γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση

τοῡ περιβάλλοντός τους ή την προαγωγή της συμβίωσης με τους συνανθρώπους του.

Μιά σημαντική ώθηση στις έρευνες για τη σχιζοφρένια που προέκυψε από την εξέταση τοῡ διαταραγμένου οικογενειακού περιβάλλοντος, στο̄ όποιο μεγάλωσαν οί άσθενείς μας, ήταν ή γνώση ότι ή διαταραχή της σκέψης δέν είναι κάτι καινούργιο στον άσθενή, αλλά πολὺ περισσότερο — στη μορφή της σκέψης ὅπως και στο̄ περιεχόμενό της — ένας αντικατοπτρισμός, μιὰ έκδήλωση της διαταραγμένης σκέψης τῶν γονέων, και, κατὰ προέκταση, ή αντίδραση τοῡ άσθενούσ σε αυτή.

‘Η σημασία της γλώσσας για τη σκέψη και γενικά για τη λειτουργική ικανότητα τοῡ ανθρώπου ξεπερνάει κατὰ πολὺ τὸ πρόβλημα της σχιζοφρένιας, έχει ὅμως για τη μελέτη της αποφασιστική σπουδαιότητα. “Ὅπως ήδη διαπιστώσαμε, οί ειδικές τεχνικές προσαρμογής, και μάλιστα ή εμφάνιση τοῡ ανθρώπου πάνω στη γῆ έξαρτῶνται από την εξέλιξη ενός έγκεφάλου και ενός νευρομυϊκού συστήματος, που έκαναν δυνατή τη χρήση της γλώσσας. “Ὅπως τὸ έμβρυο ανακεφαλαιώνει τη γενετική εξέλιξη τοῡ είδους, πρέπει και τὸ παιδί, μετὰ την έξοδό του από τη μήτρα, να άφομοιώσει ὅλες τις έμπειρίες της ανθρωπότητας στην πορεία της πρὸς τὸν πολιτισμό. ‘Η γλώσσα χρησιμοποιεΐται για να ανακαλυφθοῦν ή να έφευρεθοῦν αυτές οί τεχνικές, να μεταδοθοῦν ή να άποκτηθοῦν με τη μάθηση.

‘Η γλώσσα χρησιμοποιεΐται επίσης για την προσαρμογή σε καινούργιες καταστάσεις. Για να προσανατολίσει τη ζωή του πρὸς τὸ μέλλον πρέπει ὁ άνθρωπος να άποκτήσει τὸν γλωσσικό έξοπλισμό που τοῡ έπιτρέπει την οίκοδόμηση μιᾶς έσωτερικευμένης συμβολικῆς εικόνας τοῡ κόσμου του, την ὁποία χειρίζεται με τη φαντασία του πριν προχωρήσει σε άμετάκλητες πράξεις. ‘Η σκέψη χρησιμοποιεΐ βέβαια ὀπτικές παραστάσεις και σύμβολα καθὼς και άλλους τρόπους αΐσθησης, οί λέξεις ὅμως είναι οί κύριοι άξονες για την έπι-

λεκτική ανάμνηση και τή σχεδίαση ενός επιθυμητού μέλλοντος. 'Ο προσανατολισμός σέ μελλοντικούς σκοπούς αποδεσμεύει τόν άνθρωπο από τὸ πρωτογενές κίνητρο τῶν ὁρμῶν καί ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ μάθηση μέσο αὐτοματισμῶν. "Όταν δέν μπορεῖ κανεὶς νὰ σχεδιάσει ἓνα μέλλον, δέν μπορεῖ νὰ προσανατολιστεῖ σ' αὐτὸ καί ἔτσι οἱ λειτουργίες τοῦ 'Εγὼ δέν δραστηριοποιοῦνται.

"Όταν τὸ σημασιολογικὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν σέ ἓναν ἄνθρωπον εἶναι συγκεχυμένο καί ἡ γλῶσσα δέν χρησιμοποιεῖται συντακτικὰ ὀρθά, θὰ πρέπει καί οἱ λειτουργίες τοῦ 'Εγὼ του νὰ ἔχουν διαταραχτεῖ σοβαρά. Τὰ βιώματα ἑνὸς ἀνθρώπου ἐκτυλίγονται βέβαια σέ μιὰ ἀδιάκοπη ροή. Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε καί νὰ κατανοήσουμε τὸ περιεχόμενο τῶν βιωμάτων μας, γιὰ νὰ μιλήσουμε γι' αὐτά, χρειαζόμαστε κατηγορίες, μέ τις ὁποῖες τὰ ταξινομοῦμε. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβεῖ μέ πολυάριθμους τρόπους. Κάθε πολιτισμὸς ἔχει τις δικές του κατηγορίες. Τὸ παιδί δέν μπορεῖ νὰ ἀρχίσει νὰ μαθαίνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλα ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἀνθρωπότητα χρειάστηκε χιλιετηρίδες, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκμάθει τὸ σύστημα τοῦ δικοῦ του πολιτισμοῦ γιὰ νὰ ἔχει συνοχὴ στὴ σκέψη του καί νὰ μπορεῖ νὰ ἐπικοινωνεῖ. Τὸ λεξιλόγιο μιᾶς γλώσσας εἶναι ἓνας κατάλογος τῶν κατηγοριῶν, μέ τις ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος ἑνὸς πολιτισμοῦ ταξινομεῖ τὸν κόσμον του καί τὰ βιώματά του. Μὲ τὴν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας τὸ παιδί μαθαίνει συγχρόνως νὰ σχηματίζει κατηγορίες. Οἱ κατηγορίες σχηματίζονται ἔτσι, ὥστε νὰ διαπιστώνουμε κοινές ἰδιότητες τῶν πραγμάτων ἢ τῶν γεγονότων, γιὰ νὰ ἀποδώσουμε στὰ βιώματα ποῦ ποτὲ δέν μποροῦν νὰ εἶναι ταυτόσημα ἓναν ὀρισμένο βαθμὸ ὁμοιότητας. Σέ καρέκλες καθόμαστε, οἱ μπάλες κυλᾶνε κλπ. Κάθε πράγμα καί κάθε γεγονὸς ταξινομεῖται μέ διαφορετικούς τρόπους ἀνάλογα μέ τις ἰδιότητες ποῦ ἐπιλέγονται, π.χ. μποροῦμε νὰ κατατάξουμε μιὰ μπάλα ποδοσφαίρου στὰ ἀντικείμενα ποῦ εἶναι στρογγυλά ἢ χρώματος καφέ ἢ ντυμένα μέ δέρμα ἢ εἶδη σπόρ. "Ενας παράγοντας τῆς εὐφυΐας εἶναι ἡ ἰκανότητα νὰ ταξινομοῦμε μέ ὅσο τὸ δυνατὸ διαφορετικούς τρόπους μιὰ καί μόνη ἐμπειρία, γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ συλ-

λάβουμε τή σχέση της πρὸς ἓναν μεγάλο ἀριθμὸ διαφορετικῶν γεγονότων. Ἄλλὰ μιὰ τέτοια ἱκανότητα ἐξαρτᾶται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν εὐχέρεια στὴ χρήση τῶν λέξεων ποὺ δηλώνουν τὶς διάφορες δυνατὲς κατηγορίες.

Ὁ σχηματισμὸς κατηγοριῶν διευκολύνει τὴν ἀφαίρεση τῶν συγκεκριμένων, ἀνεπανάληπτων, ξεχωριστῶν ἐμπειριῶν. Πράγματι ποτὲ δὲν ἐπαναλαμβάνεται μιὰ ἐμπειρία μὲ ἀκριβῶς τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ δὲ θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ διδαχτοῦμε ἀπὸ ἐμπειρία, ἂν δὲν κάναμε ἀφαίρεση ἰδιοτήτων ποὺ μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ σὲ ἄλλες ἐμπειρίες. Ἄν δὲν σχηματίσουμε κατηγορίες, δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε μελλοντικὰ γεγονότα, καὶ χωρὶς τέτοιες παραστάσεις ἀναμονῆς δὲν μποροῦμε νὰ συμπεριφερθοῦμε εὐφυῶς. Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ βασικὴ ἰδιότητα τῶν λέξεων—ἔχουν προγνωστικὴ ἀξία, καὶ μόνο αὐτὸ ἐπιτρέπει τὴν ἐκμετάλλευση τῆς πείρας καὶ τὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Ὄταν τὸ παιδί μάθει ὅτι ἡ καραμέλα εἶναι γλυκιὰ καὶ εὐχάριστη στὴ γεύση, τότε, ὅταν κάποιος τοῦ δώσει κάτι καὶ τοῦ πεῖ ὅτι αὐτὸ εἶναι καραμέλα, θὰ περιμένει νὰ εἶναι γλυκό, ἀκόμη καὶ ἂν δὲ μοιάζει καθόλου μὲ τὴν πρώτη καραμέλα. Ἡ προγνωστικὴ ἀξία τῶν λέξεων δίνει ἓναν προσανατολισμὸ καὶ ἀνακουφίζει ἀπὸ τὴ μάθηση σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς δοκιμῆς καὶ τῆς πλάνης.

Πόσο μποροῦμε νὰ ἐμπιστευθοῦμε στὴν ἀναμονὴ ποὺ ἀφυπνίζεται ἀπὸ μιὰ λέξη, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς προσδιοριστικὲς ἰδιότητες τῆς λέξης. Ὄταν ἡ λέξη «μητέρα» ὀρίζεται σὰ μιὰ «παντρεμένη γυναίκα ποὺ ἀγαπᾶει τὰ παιδιὰ της», σὲ μερικὰ παιδιὰ ἀφυπνίζεται ὑπερβολικὴ προσδοκία, ποὺ δὲ θὰ ἐμφανιζόταν σὲ ἓναν αὐστηρότερο ὀρισμὸ «γονέας θηλυκοῦ γένους». Σὲ πολλοὺς σχιζοφρενεῖς διαστρεβλώνεται ἔτσι ἡ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας, γιατί διδάχτηκαν ὅτι ἡ «ἀγάπη στὸ παιδί της», εἶναι ἓνα ἀναμφισβήτητο γνώρισμα τῆς λέξης «μητέρα».

Ἡ ταξινόμηση τῆς ἐμπειρίας σὲ κατηγορίες μὲ τὴ βοήθεια τῆς

ἀφαίρεσης τῶν κοινῶν ιδιοτήτων, ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν κατηγοριῶν μὲ λέξεις καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς σημασίας τῶν ἐννοιῶν μὲ τὸν ὀρισμὸ τῶν ἀποφαστικῶν γνωρισμάτων ἔχουν τεράστια σημασία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ λειτουργία τοῦ Ἐγώ. Μὲ τις κατηγορίες τῆς γλώσσας ὁ κόσμος στὸν ὁποῖο ζοῦμε καθὼς καὶ οἱ ἀνάγκες μας καὶ οἱ τρόποι συμπεριφορᾶς μας ἀποκτοῦν μιὰ κάποια τάξη καὶ προγνωστικότητα.

Ἐδῶ ἀνάπτυξα μὲ μεγάλη συντομία ἓνα πολὺ πλοκο καὶ πλούσιο σὲ συσχετίσεις θέμα. Ἡ προσοχή μας πρέπει νὰ στραφεῖ τώρα σὲ μιὰ ἀκόμη συνέπεια τοῦ σχηματισμοῦ κατηγοριῶν. Ἡ κατηγορία χρησιμεύει καὶ σὰ φίλτρο ποὺ ἐπιτρέπει τὴν κατανόηση τοῦ ἀπόλυτα οὐσιαστικοῦ καὶ ταυτόχρονα ἐμποδίζει τὴν εἴσοδο τῶν ἐπουσιωδῶν στοιχείων στὴ διαδικασία τῆς σκέψης. Ὄταν σκέφτομαι «δέντρα» ἀφήνω ἔξω ἄλλα φυτὰ—θάμνους, χλόη, λουλούδια—, ἂν καὶ παραμένουν δυνατότητες συνειρμοῦ μὲ αὐτὲς τις κατηγορίες, ἐπειδὴ καὶ αὐτὰ ἀνήκουν, ὅπως καὶ τὰ δέντρα, στὴ γενικότερη κατηγορία «φυτὰ». Ἄν καὶ οἱ διακρίσεις ἀνάμεσα στὰ διάφορα εἶδη φυτῶν εἶναι κάπως αὐθαίρετες, παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι χρήσιμες, καὶ οἱ ὀνομασίες βοηθοῦν στὴ διάκριση τοῦ περιεχομένου τῶν παραστάσεων καὶ κατευθύνουν τὴ σκέψη σὲ αὐτό. Ἀδυναμία στὴ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς, πληθώρα ἐρεθισμῶν, διάσπαση τῆς ἀκολουθίας τῶν συνειρμῶν, χαώδης λειτουργία τῆς σκέψης κλπ. ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἀδυναμία σχηματισμοῦ κατηγοριῶν μέσο τῶν λέξεων.

Τὸ λεξιλόγιο καὶ τὴ σημασία του — πῶς μπορούμε νὰ χρησιμοποιοῦμε ἀκριβῶς τις λέξεις γιὰ τὸ σχηματισμὸ κατηγοριῶν καὶ πῶς τις συνδέουμε σὲ προτάσεις—μαθαίνει τὸ παιδί ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του. Αὐτὴ ἡ λεπτὴ καὶ σύνθετη διαδικασία εἶναι ἐκτεθειμένη σὲ πολλὲς συνειδητὲς καὶ ἀσυνειδητὲς ἐπιδράσεις. Τὸ παιδί χρησιμοποιεῖ λέξεις γιὰ τὴ λύση προβλημάτων. Μαθαίνει τὴ σημασία τῶν λέξεων γρήγορα ἢ ἀργά, σωστὰ ἢ λάθος, ἀκριβῶς ἢ ὄχι ἀκριβῶς, ἀνάλογα μὲ τὸ πόσο καλὴ καὶ ἐπαρκὴς εἶ-

ναι ή όρθή χρήση τών λέξεων για την επίτευξη τών σκοπών του. Το γεγονός αυτό εξαρτάται από τις άλληλεπιδράσεις ανάμεσα στο παιδί και στους γονείς του, από τη συμφωνία μεταξύ τών γονέων, από τó ποιές ύποδείξεις κάνουν στο παιδί, σε τί αντίδρουν και τί τούς αφήνει άδιάφορους, ποιές σημασίες επικροτούν και ποιές άπορίπτουν.

Οί έμπειρίες του παιδιοϋ στην οικογένειά του παίζουν άποφασιστικό ρόλο για την εκμάθηση του νοήματος και τής σύνταξης τών λέξεων. Μήπως μερικά παιδιά δέν μπορούν να μάθουν σωστά, έπειδή οί γονείς τους χρησιμοποιούν έσφαλμένα τó νόημα τών λέξεων και έχουν δυσκολίες έπικοινωνίας; Μήπως από αυτή την αίτία δέν μπορούν να μάθουν σωστά πώς σχηματίζονται και μεταδίδονται στα πλαίσια του πολιτισμοϋ οί κατηγορίες και έτσι τούς λείπουν τά κατάλληλα μέσα για την έπαφή με τούς άλλους, για την κατανόηση τών βιωμάτων τους και τó σχηματισμό χρήσιμων παραστάσεων για τó μέλλον; Άναπτύσσουν γι' αυτό παρεκκλίνοντα και άσαφή νοήματα, που παραμορφώνουν τούς τρόπους αντίληψης και τó έμποδίζουν στη λύση προβλημάτων; Μπορούν αυτές οί διαταραχές τής προσαρμοστικότητας και τών λειτουργιών του 'Εγώ να τά κάνουν έπιρεπτή στη σχιζοφρενική άποδιοργάνωση; Αυτά είναι βασικά έρωτήματα που έμφανίζονται στη σύγχρονη έρευνα τής σχιζοφρένιας.

Τά τελευταία 10 ή 12 χρόνια μιá ομάδα έρευνητών κατάληξε στο συμπέρασμα ότι ό σχιζοφρενής άναπτύσσεται σε ένα οικογενειακό περιβάλλον, που δέ βοηθάει για μιá σταθερότητα τής σημασίας τών νοημάτων και τής σύνταξης ή παρέχει διαστρεβλωμένα νοήματα και συμπεράσματα. Έδω θα άναφερθώ μόνο σε μερικές από αυτές τις έρευνες. Οί Bateson, Jackson και οί συνεργάτες τους έρεύνησαν την όνομαζόμενη double-bind-situation, κατά την όποία τó παιδί είναι διαρκώς έκτεθειμένο σε διαφορετικά επίπεδα συγκρουόμενων πληροφοριών ή άπαιτήσεων εκ μέρους τών γονέων (1956). Η αντίληψη αυτή είναι κάπως άσαφής, αλλά φανερώνει ότι τó παιδί στην

αναζήτησή του για αναγνώριση και στις προσπάθειές του να αποφύγει την τιμωρία άδικείται πάντα για ό,τι κάνει ή παραμελεί, και παραπαίει τόσο νοητικά όσο και συναισθηματικά ανάμεσα σε αντιφάσκουσες προσταγές. Μερικές φορές είναι μόνο ένας από τους γονείς που δημιουργεί μια τέτοια κατάσταση σχέσεων· μερικές φορές το παιδί δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις αντιφατικές και ασύμφωνες απαιτήσεις και ανάγκες και των δύο γονέων.

Με μια άλλη ευκαιρία οι συνεργάτες μου και εγώ (Lidz et al., 1958) υποδείξαμε τις δυσκολίες που παρουσιάζονται σε ένα παιδί, επειδή ο ένας ή και οι δυο γονείς μπορούν να διατηρούν ολοκληρωμένη την προσωπικότητά τους μόνο κάτω από πολύ περιορισμένες συνθήκες. Αυτοί προσπαθούν να απομονώσουν το περιβάλλον τους, κυρίως το οικογενειακό, από τον υπόλοιπο κόσμο και να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν προϋποθέσεις που να τους επιτρέπουν να παίζουν εκείνον τον περιορισμένο ρόλο που μπορούν να εκπληρώνουν. Η εικόνα που σχεδιάζουν για τον έαυτό τους και για την οικογένεια και που χρειάζονται για τη διαφύλαξη της άσταθους συναισθηματικής ισοροπίας τους, δεν μπορεί ούτε να αλλάξει από την πραγματικότητα ούτε να τροποποιηθεί από νέες καταστάσεις. Η απομόνωση από τον έξωτερικό κόσμο και η επίμονη με την όποια οι γονείς παραμορφώνουν την αντίληψη και την αίσθηση μελών της οικογένειας δημιουργεί ένα διαστρεβλωμένο οικογενειακό περιβάλλον γεμάτο ασυναρτησίες, αντιφατικά νοήματα και άρνηση της ολοφάνερης πραγματικότητας. Τα παιδιά τέτοιων γονέων υποτάσσουν τις ανάγκες τους στα συστήματα άμυνας της οικογένειας και η έννοιολογική κατανόηση των βιωμάτων εξυπηρετεί περισσότερο τη λύση των προβλημάτων των γονέων παρά την υπερνίκηση των γεγονότων και των αισθημάτων. "Αν πρέπει να γίνουν αποδεχτές οι αντιφατικές έμπειρίες, αυτό γίνεται μόνο με τη βοήθεια μιᾶς παραλογικῆς σκέψης. Μπορέσαμε να δείξουμε πώς η ανικανότητα ενός γονέα για την αντιμετώπιση των αναγκών του παιδιού ή η ανάγκη ενός γονέα για την απόκρυψη της πραγματικῆς ἐσωτερικῆς οικογενειακῆς κατάστα-

σης προέρχεται από τον άγώνα για ίσοροπία αυτών των γονέων και πώς παραμορφώνουν τη σημασία των έννοιων και τη συλλογιστική σκέψη του παιδιοῦ. Ἡ ἀνικανότητα ἑνὸς γονέα—συνήθως τῆς μητέρας—νά τοποθετήσῃ μεταξύ τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ τοῦ παιδιοῦ σαφῆ ὄρια, καὶ ἡ μεταχείρηση τοῦ παιδιοῦ γιὰ ἐκπλήρωση τῆς ζωῆς τῆς ἐξηγοῦν τὴν ἀνεπάρκεια καὶ τὴ συνεχῆ ἐπέμβαση αὐτῶν των γονέων. Τὸ παιδί πέφτει τότε σὲ πλήρη σύγχυση γιὰ τὸ ποιὲς εἶναι οἱ δικές του ἀνάγκες καὶ ποιὲς τῆς μητέρας του, καὶ δυσπιστεῖ στὴ χρησιμότητα καὶ στὴν ἰσχὺ τῆς ἐπικοινωνίας σὰ μέσο γιὰ τὴ λύση προβλημάτων.

Οἱ Wynne καὶ Singer (1963 α, 1963 β, Singer καὶ Wynne 1965) ἐμβάθυσαν πολὺ τὴ γνώση μας γιὰ τὸ πρόβλημα μὲ τὴν ἔρευνα τῶν στύλ ἐπικοινωνίας σὲ γονεῖς σχιζοφρενῶν. Μπόρεσαν νὰ δείξουν ὅτι τὸ ἄμορφο ἢ διασπασμένο στύλ τῶν γονέων, ἡ ἀνικανότητά τους γιὰ ἐπιλεκτικὴ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς σὲ κοινὰ περιεχόμενα νοημάτων ἢ σὲ αἰσθήματα, ἡ ἀνικανότητά τους γιὰ τὸ διαχωρισμὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν καταστάσεων κάνει σχεδὸν ἀδύνατη μιὰ ἔλλογη ἐπικοινωνία μέσα στὴν οἰκογένεια. Ἐπίσης στὴν ἔλλιπῆ λογικὴ ἐκείνου ποὺ θέλουν νὰ μεταδώσουν οἱ γονεῖς ἀντικατοπτρίζεται μιὰ παντελῆς ἔλλειψη νοήματος καὶ σκοπιμότητας ὅπου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν σαφῶς περιγραφόμενες ἔννοιες. Ἡ ἀνικανότητα τῶν γονέων νὰ τηρήσουν μιὰ ἀπόσταση ἐπαναλαμβάνεται ἐπίσης στὴ γλώσσα τους, στὶς συγκεκριμένες κυριολεξίες, ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ ἀόριστες, πολὺ γενικὲς ἀντιδράσεις.

Βέβαια αὐτὲς οἱ ἐνδιαφέρουσες ἔρευνες ἔδωσαν σχετικὰ διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ὁμάδα τῶν Bateson καὶ Jackson ἀσχολεῖται μὲ τὴν κυρίως συναισθηματικὴ ἀποδιοργανωτικὴ ἐπίδραση τοῦ ἀδιεξόδου, στὸ ὁποῖο ὁδηγοῦν οἱ γονεῖς τὰ σχιζοφρενῆ παιδιὰ τους. Οἱ Wynne καὶ Singer θεωροῦν τὸ λεγόμενο «στύλ τῶν γονέων» σημαντικότερο ἀπὸ τὸ περιεχόμενο. Ἡ δική μας ὁμάδα μιλάει γιὰ τὸ ἀνορθολογικὸ σὰν οἰκογενειακὴ παράδοση. Ἄν ὅμως κοιτάξουμε πίσω ἀ-

πὸ τὰ παρασκήνια θὰ ἀντιληφθοῦμε, νομίζω, ὅτι σὲ κάθε περίπτωση πρόκειται γιὰ προβλήματα ποὺ εἶναι κοινὰ στοὺς γονεῖς σχιζοφρενῶν.

Ἐνα μεγάλο μέρος τῶν δυσκολιῶν ἐπικοινωνίας τῶν γονέων φαίνεται πῶς προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αὐτοὶ οἱ γονεῖς ἔχουν ἀσαφῆ ὅρια τοῦ Ἐγὼ ἢ ὅτι ἔχουν τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπομονώνονται ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο καὶ νὰ παραμορφώνουν τὶς ἐμπειρίες γιὰ νὰ διαφυλάξουν τὴν ἐπισφαλῆ ἰσοροπία τῶν συναισθημάτων τους. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι διαφορετικὲς πλευρὲς μιᾶς καὶ μόνης διαταραχῆς τῆς προσωπικότητας.

Ὅπως ἔδειξε ἡ Cynthia Wild (Wild, 1965) στὸ Object - Sorting - Test ἐμφανίζονται διάφορες μορφὲς τοῦ διαταραγμένου στυλ ἐπικοινωνίας τῶν γονέων σὰν ἀπώλεια τῶν ὁρίων ἀνάμεσα στὸ ἐξεταζόμενο πρόσωπο καὶ στὸν ἐξεταστή. Ὁ πατέρας ἢ ἡ μητέρα τοῦ σχιζοφρενῆ κατακλύζουν τόσο τὸν ἐξεταστή ὅσο καὶ τὸ ἴδιο τὸ τεστ μὲ τὶς δικές τους σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα. Νομίζουν ὅτι ὁ ἐξεταστής πρέπει νὰ ξέρει τί σκέπτονται αὐτοί, ἢ προσπαθοῦν νὰ ἀνταλλάξουν τοὺς ρόλους μὲ τὸν ἐξεταστή κλπ. Παρατηροῦν τὰ ἀντικείμενα γιὰ ἐπιλογή, πῶς θὰ μπορούσαν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν οἱ ἴδιοι, ἢ πῶς θὰ μπορούσαν νὰ ταιριάξουν σὲ μιὰ ἱστορία στὴν ὁποία συμμετέχουν καὶ οἱ ἴδιοι, σὰ νὰ μπορούσε τὸ ὑλικὸ τοῦ τεστ νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ νὰ κατανοηθεῖ μόνο σὰ μέρος τῆς δικῆς τους ζωῆς, δηλαδὴ ἐγωκεντρικά. Ἐπίσης μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ ἔλλειψη ἀπόστασης, μὲ τὴν ὁποία θολώνεται ἡ ἀμοιβαία ἐπικοινωνία, σὰ διαταραχὴ τῆς διατήρησης τῶν ὁρίων—οἱ γονεῖς πλησιάζουν πολὺ κοντὰ στὸ παιδί ἢ ἀποσύρονται σὲ μιὰ ὑπερβολικὴ ἀπόσταση στὴν προσπάθειά τους νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτονομία τους. Ἡ ἀνικανότητά τους νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ διατηροῦν τὴν ἴδια παράσταση τοῦ ἀντικειμένου σὲ σαφῆ μορφή γιὰ μακρύτερα χρονικὰ διαστήματα ὁδηγεῖ σὲ ἀρνήσεις τῶν ἀπαντήσεων ποὺ ἔδωσαν μόλις πρὶν καὶ σὲ ἑλλιπῆ διάκριση τῶν δικῶν τους σκέψεων καὶ αἰ-

σθημάτων από εκείνα των άλλων, πράγμα που δημιουργεί μεγάλη σύγχυση. Έδω υπάρχουν προβλήματα των όριων του Έγώ. Σύμφωνα με τον Schachtel (1959) ο παιδικός έγωκεντρισμός δεν έχει ξεπεραστεί, έτσι ώστε οι γονείς δεν είναι σε θέση να καταλάβουν ότι τα αντικείμενα έχουν ανεξάρτητα από την ασχολία με αυτά δική τους οντότητα και διάρκεια. Στην πραγματικότητα αυτοί οι γονείς συμπεριφέρονται απέναντι στα παιδιά τους διαρκώς έτσι, σαν αυτά να υπήρχαν μόνο για να ικανοποιήσουν τη σχέση γονείς-παιδιά και τις ανάγκες των γονέων.

Από μια άλλη σκοπιά αυτοί οι άμορφοι – διασπασμένοι ή άσαφείς τρόποι επικοινωνίας δείχνουν και μια αδυναμία στο σχηματισμό κατηγοριών. Όταν χρησιμοποιούμε τα αντικείμενα πάντα σαν ιδιόρυθμα, μοναδικά βιώματα, δεν μπορούμε να τα κατατάξουμε σε κατηγορίες, γιατί η κατάταξη σε κατηγορίες προϋποθέτει, όπως αναφέραμε, την έκλογή κοινών ιδιοτήτων των διαφόρων βιωμάτων. Για να μπορούμε να σκεφτόμαστε σε κατηγορίες πρέπει να ξεπεράσουμε τον έγωκεντρικό μας προσανατολισμό πέρα από τη θεώρηση των πραγμάτων και των βιωμάτων σε μέρη του έαυτού μας. Ο Άγγλος ανθρωπολόγος Edmund Leach (1966) υπόδειξε ότι κάθε πολιτισμός, για να διαρθρώσει τη συνέχεια με τη μορφή κατηγοριών, διαχωρίζει τις κατηγορίες με το να καλύπτει αυτό που βρίσκεται ανάμεσά τους με ένα ταμπού (ο ψυχίατρος θα μιλούσε έδω για απώθηση). Μια βασική προϋπόθεση του παιδιού σε κάθε πολιτισμό είναι να διαχωρίσει το Έγώ από το μη-Έγώ, δηλ. να δημιουργήσει όρια του Έγώ του. Αυτό έχει τόση μεγάλη σημασία για τη ζωή, ώστε κάθε πολιτισμός μεταβάλλει σε ταμπού κάθε τι που είναι και Έγώ και μη-Έγώ – ιδιαίτερα όλες τις εκκρίσεις και τα περιττώματα του σώματος (με εξαίρεση τα δάκρυα), που ήταν μέρη του Έγώ και έγιναν κατόπιν μη-Έγώ. Έτσι προωθείται ο σχηματισμός των όριων του Έγώ. Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στα ταμπού που έχουν σχέση με τις σεξουαλικές σχέσεις και το θηλασμό του βρέφους, κάτι που έχει να κάνει με την ανάμιξη του Έγώ με κάποιο άλλο, όπως και σε όλα

έκείνα που θα μπορούσαν να αναστατώσουν τη διαφοροποίηση σε άρσενικό και θηλυκό. Οί γονείς των σχιζοφρενών δε δημιούργησαν τέτοια όρια μεταξύ του 'Εγώ και του μη-'Εγώ. Αυτό έχει ίσως γενική επίδραση στην ικανότητα του σχηματισμού χωριστών χρήσιμων κατηγοριών. Όταν το 'Εγώ ανακατεύεται με όλα τα αντικείμενα, όταν όλα γίνονται αντιληπτά έγωκεντρικά, δεν μπορούν ίσως να διατηρηθούν οι αναγκαίοι για το σχηματισμό κατηγοριών σαφείς διαχωρισμοί.

Πριν μερικά χρόνια ή Ruthy Lidz και έγω (Lidz and Lidz, 1952) δείξαμε ότι ή άποτυχία της μητέρας στο σχηματισμό όριων του 'Εγώ μεταξύ του έαυτού της και του παιδιού και ή συμπεριφορά της προς το παιδί σαν σε ένα μέρος του έαυτού της ή σε ένα πλάσμα, που εκπληρώνει τις έπιθυμίες και τις ανάγκες της, είναι προϋπόθεση για τις ανάγκες συμβίωσης των σχιζοφρενών. Τώρα μπορούμε εκτός από αυτό να πούμε ότι ένα παιδί, που μεγαλώνει με τέτοιους γονείς και μέσα σε μιá τέτοια διαταραγμένη κατάσταση έπικοινωνίας, πρέπει να έχει μεγάλες δυσκολίες στην άφομοίωση διαρκών νοημάτων, στο σχηματισμό κατηγοριών, στην έξεύρεση διακριτικών χαρακτηριστικών, στη διαμόρφωση προβλέψεων από τη σημασία των νοημάτων, και όλες αυτές οί δυσκολίες πρέπει να έπιδρούν έπιζήμια στις λειτουργίες του 'Εγώ.

Ο πολιτισμός άπαγορεύει όρισμένους τρόπους συμπεριφοράς, αντίληψεις, θέματα συζητήσεων και συνειδητές σκέψεις. Τα ταμπού παρέχονται σε κάθε παιδί από τους γονείς του —έν μέρει όμως παρέχονται από το γεγονός πως για τα έπιτρεπτά πράγματα υπάρχουν λέξεις, για τα άπαγορευμένα όμως, που πρέπει να άπωθούνται, δεν υπάρχουν. Όπως πρόσεξε ο Freud υπάρχει σχέση ανάμεσα στη δημιουργία λέξεων και στη συνειδητοποίηση. Αν στο παιδί δεν άποτυπωθούν οί σωστές κατηγορίες, όχι μόνο άποστερείται ένα βασικό μέσο για τη διάρθρωση του έξωτερικού κόσμου, αλλά οί σκέψεις

κατέχονται ίσως για πολύ καιρό από αυτό που υπάρχει ανάμεσα στις κατηγορίες.

Θά ήθελα να προτείνω, τις αντιλήψεις και τους συνειρμούς που βρίσκονται ανάμεσα στις κατηγορίες να τις χαρακτηρίσουμε σαν αντι-κατηγορίες. Έδω πρόκειται κατά τη γνώμη μας για ύλικό όπως είναι ή ταύτιση του Έγώ με τη μητέρα, οί πολύμορφες διεστραμμένες επιθυμίες και φαντασιώσεις της παιδικής ηλικίας, οί καννιβαλιστικές τάσεις, οί όνειρικές παραστάσεις έρμαφροδιτισμού κλπ., ύλικό που με την ανάπτυξη του παιδιού άπωθείται από τὰ βιώματα, δέν έχει συνειδητή αντιπροσώπευση και για τὸ όποιο δέν μπορούν να υπάρχουν σαφείς κατηγορίες. Σε αυτό τόν κόσμο τών αντι-κατηγοριών ζοῦν τόν περισσότερο καιρό οί σχιζοφρενεῖς, σε έναν κόσμο, στὸν όποιο πολύ δύσκολα μπορεί να διεισδύσει ό ψυχοθεραπευτής, γιατί από τὰ λόγια και τούς συνειρμούς του άσθενή ξεπροβάλλει σαν ένας έντελῶς άλλος κόσμος.

Τί συμβαίνει όμως με τόν παρανοϊκό προσανατολισμό που δίνουν πολλοί γονεῖς στα παιδιά τους σαν πραγματικότητα; Παρανοϊκές προβολές μπορούν να θεωρηθοῦν σαν έκδηλώσεις άσαφών όρίων του Έγώ. Ο άσθενής άποδίδει τὰ δικά του αἰσθήματα σε άλλους. Είναι άνίκανος να διακρίνει σαφῶς ανάμεσα στο μέσα και στο έξω. Μπορεί να προβάλλει ύπαγορεύσεις του 'Υπέρ-Έγώ στο περιβάλλον, ή να προβάλλει προς τὰ έξω κακῶς άφομοιωμένα έσωτερικά περιεχόμενα, ή μπορεί να άντιστέκεται σε άπωθημένες τάσεις με τὸ να φαντάζεται πῶς άπειλεῖται με τιμωρία. Έπειδή οί γονεῖς είναι εκείνοι που έρμηνεύουν στο παιδί τήν πραγματικότητα με τὸ να του μαθαίνουν άμεσα ή έμμεσα πῶς πρέπει να βλέπει και να καταλαβαίνει τόν κόσμο, οί παραλογικές αντιλήψεις τών γονέων έπιδροῦν συχνά τόσο άποφασιστικά στα συστήματα άξιῶν και στη νόηση του παιδιού.

*Άλλες δυσκολίες και παραμορφώσεις κατά τήν άφομοίωση ενός ένιαίου νοηματικού συστήματος προέρχονται από τήν ανάγκη τών γονέων

νὰ ἀπομονωθοῦν ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους καὶ νὰ ἐπιβάλλουν στὴν οἰκογένεια ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις γιὰ νὰ διαφυλάξουν τὴ δική τους ἐπισφαλῆ ἰσορροπία. Ἔτσι τὸ παιδί ἀποκτᾷ ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις· ἀπειλεῖται ἀπὸ ἐγκατάλειψη, ἂν δὲν ἀποδεχτεῖ τὴν παραμόρφωση καὶ ἔτσι ὁδηγεῖται σὲ ἀδιέξοδο. Τὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ δυσκολία κατάλαβα γιὰ πρώτη φορά, ὅταν πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἓνας σχιζοφρενὴς νέος μωῦ εἶπε : «Τουλάχιστον γι' αὐτὸ εἶμαι σίγουρος, πὼς ἡ μητέρα μου μὲ ἀγαπάει». Ἐπειδὴ γνώριζα τὴν πολὺ λίγη συμπάθεια αὐτῆς τῆς μητέρας γιὰ τὸ γιό της, δηλαδή ὅτι θὰ τὸν ἀρνιόταν, ἂν αὐτὸς δὲν ἦταν πρόθυμος νὰ ζεῖ τὸ κομμάτι τῆς ζωῆς της ποὺ αὐτὴ δὲν ἔζησε, κατάλαβα ὅτι ὁ ἀσθενὴς γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀποδεχτεῖ τὸ ἄξιωμα τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας του, ἔπρεπε νὰ παραμορφώσει ὀλόκληρη τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις καὶ νὰ ἀρνηθεῖ καὶ τὰ δικά του αἰσθήματα καὶ τῆς μητέρας του. Τὸ παιδί μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐμπλακεῖ σὲ μιὰ Double - Bind - Situation, ὅταν τεθεῖ μπρὸς σὲ ἀντιφατικὲς προσδοκίες καὶ ἀπαιτήσεις. Ἄπ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἀδιέξοδου σώζει μόνο ἡ φυγή. Ἐπειδὴ τὸ παιδί ἔχει δεσμὸ συμβίωσης καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται σὲ ἐξάρτηση, ἡ φυγή γίνεται μᾶλλον πρὸς τὰ μέσα παρά πρὸς τὰ ἔξω· δηλαδή στὴ φαντασία ἢ σὲ ἐκεῖνον τὸ σκοτεινὸ χῶρο ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς κατηγορίες.

*Ἄν καὶ προσπάθησα κυρίως νὰ περιγράψω τὴν ἀποστολὴ τῆς οἰκογένειας σὲ σχέση μὲ τὴν μετάδοση τῆς γλώσσας στὸ παιδί καὶ παραμέλησα τὰ ὑπόλοιπα παιδαγωγικὰ καθήκοντα καὶ τὸ ρόλο τῆς οἰκογένειας γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας καὶ τὴν κοινωνιοποίηση τοῦ παιδιοῦ, πρέπει νὰ ἔχει γίνει σαφὲς ὅτι τὸ εἶδος τῆς ἀνατροφῆς ἐπηρεάζει καὶ τὴ μάθηση τῆς γλώσσας. Μιὰ μητέρα ποὺ δὲν θέτει ὅρια τοῦ Ἐγώ, πρέπει νὰ ἐμπλέκεται σὲ σοβαρὲς δυσκολίες στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐξελισσόμενων ἀναγκῶν τοῦ παιδιοῦ. Ἐξαιρεῖ τὸ παιδί ἀπὸ ἓναν τομέα βιωμάτων ποὺ τὸν χρειάζεται γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του. Ἡ μάθηση τῆς γλώσσας ἔχει τὶς ρίζες της στὴν προγλωσσικὴ ἀμοιβαιότητα μεταξὺ μητέρας καὶ παιδιοῦ. Ἄν μελετή-

σουμε τις εργασίες τών Roger Brown (1964), Susan Ervin (1966) και άλλων για τή διαδικασία τής απόκτησης τής γλώσσας, θα καταλάβουμε τις ειδικές αποχρώσεις τής σχέσης μητέρας - παιδιοῦ στη διδασκαλία και τή μάθηση τής γλώσσας. "Όταν τὸ μικρὸ παιδί λέει μιὰ λέξη ὅπως «νερό», τότε μόνο κάποιος πού γνωρίζει καλά τὸ παιδί και τις ιδιορρυθμίες του, μπορεί νὰ ξέρει ἂν «νερό» σημαίνει τώρα «διψάω», ἢ «θέλω νὰ τσαλαβουτήσω», ἢ «θέλω αὐτὸ τὸ γυαλιστερό ποτήρι», ἢ «βαριέμαι, παίξε μαζί μου». Ἡ μητέρα ἀντιδρᾷ στὴν ἀντίστοιχη ἀνάγκη και συγχρόνως, χωρίς νὰ τῆς εἶναι συνειδητό, προσπαθεῖ νὰ δώσει ἓνα ἀκριβέστερο νόημα στὴ λέξη, λέγοντας «τὸ παιδί θέλει νερό», ἢ «τὸ παιδί πίνει νερό», ἢ «τὸ μωρὸ θέλει νὰ παίξει μὲ τὸ ποτήρι» κλπ. Ὁ Brown δείχνει πὼς ἡ μητέρα διαπλατύνει διαρκῶς τὴ σύνταξη τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸ νὰ συμπληρῶνει ἐκεῖνο πού τὸ παιδί δὲν μπορεί νὰ ἐκφράσει ἀκόμη, ἀλλὰ τὸ καταλαβαίνει. Αὐτὴ ἡ διαρκής, σύμφωνη μὲ τὴν ἡλικία ἀνταλλαγή φαίνεται πὼς εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴ μάθηση τῆς γλώσσας και γιὰ τὴ διανοητικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ. Τί συμβαίνει ὅμως ὅταν ἡ μητέρα, ὅπως παρατηρήσαμε στὶς μητέρες πολλῶν σχιζοφρενῶν, πάσχει ἀπὸ κατάθλιψη ἢ εἶναι τόσο διαταραγμένη ἀπὸ τις δικές της ἀνάγκες, ὥστε νὰ μὴ δίνει προσοχὴ στὸ παιδί ἢ ἀντιδρᾷ μόνο στὶς δικές της ἀνάγκες και ὄχι σὲ ἐκεῖνες τοῦ παιδιοῦ ;

Ἡ δομὴ τῆς οἰκογένειας σὰν κοινωνικὸ σύστημα ἐπιδρᾷ και στὸ νὰ ἀναπτύσσει τὸ παιδί νοήματα. Οἱ σαφεῖς ρόλοι και σχέσεις βοηθοῦν, ὥστε ἡ ἀνάγκη γιὰ ὀρισμένες λεκτικὲς διασαφηνίσεις δὲν ἐμφανίζεται ἀκόμη, και ἀποτελοῦν τις βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἓνα ἀξιόλογο μέρος τῆς ἐνδοοικογενειακῆς ἐπικοινωνίας. Τότε εἶναι γιὰ τὸ παιδί αὐτονόητο τί μπορεί νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πατέρα και τί ἀπὸ τὴ μητέρα, ἢ πὼς μιλάει ἡ μητέρα μὲ τὸ γιό της και πὼς μὲ τὴν κόρη της. "Όταν, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ἓνα μικρὸ παράδειγμα, ἀντιστρέφονται οἱ ρόλοι τῶν φύλων και ὁ πατέρας μένει στὸ σπίτι, ψωνίζει, μαγειρεύει και καθαρίζει, ἐνῶ ἡ μητέρα εἶναι ἐκείνη πού κυρίως κερδίζει τὰ χρήματα, τότε τὸ παιδί ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν

ονομάζει «μητέρα», αλλά τὰ κατηγορήματα καὶ οἱ συνειρμοὶ ποὺ συνδέονται μὲ τὴ λέξη μητέρα ἀποκλίνουν αἰσθητὰ ἀπὸ τὸν πολιτισμικὸ κανόνα.

Αὐτὸ ποὺ θέλησα νὰ δείξω εἶναι ἡ στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ σχιζοφρένια καὶ στὶς γλωσσικὲς καὶ διανοητικὲς διαταραχὲς ποὺ εἶναι τὰ κύρια γνωρίσματα αὐτῆς τῆς ἀσθένειας. Οἱ λειτουργίες τοῦ Ἐγὼ ἐξαρτῶνται στὴν ἀπόδοσή τους ἀπὸ τὴ γλώσσα, ἀπὸ τὴν ἰκανότητα παραγωγῆς κοινῶν κατηγορημάτων, ἀπὸ τὰ βιώματα καὶ ἀπὸ τὸ σχηματισμὸ κατηγοριῶν μὲ τὶς κατάλληλες λέξεις. Ἡ ἰκανότητα στὴ χρῆση τῆς γλώσσας εἶναι μιὰ ἰδιάζουσα ἀνθρώπινη ἰκανότητα ποὺ τὴν ἔχουν ὅλα τὰ ὑγιῆ παιδιά. Ἡ μάθηση τῆς γλώσσας εἶναι ὅμως μιὰ ἐξαιρετικὰ πολύπλοκη διαδικασία ποὺ ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς μετάδοσης καὶ ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴ μεταδίδουν. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἰκανότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκτηθεῖ μέσα σὲ ἀπομόνωση, ἀλλὰ σὲ αὐτὴ ἀντικατοπτρίζεται ὀλόκληρη ἡ διαδικασία τῆς ἀνάπτυξης τῆς προσωπικότητας. Προσπάθησα νὰ δείξω μὲ ποιὸν τρόπο οἱ γονεῖς σχιζοφρενῶν ἀποδείχονται ἀκατάλληλοι δάσκαλοι καὶ πῶς ἡ οἰκογένεια ποὺ συνθέτουν εἶναι ἓνα ἀκατάλληλο περιβάλλον γιὰ τὴ μετάδοση τοῦ σημαντικότερου ὄργάνου προσαρμογῆς. Προσπάθησα ἐπίσης νὰ δείξω πῶς οἱ ἐλλιπεῖς βάσεις γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἰκανότητας τῆς ὁμιλίας χαράζουν τὸ δρόμο πρὸς τὴ σχιζοφρένια καὶ πῶς τὰ παραποιημένα νοήματα καὶ οἱ παραποιημένοι τρόποι σκέψης μεταδίδονται μὲ τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση στὰ παιδιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bateson, G., D. Jackson* und *J. Weakland* (1956): Toward a Theory of Schizophrenia. *Behavioral Science*, 1. 251—264.
- Bleuler, E.* (1911): *Dementia praecox oder Gruppe der Schizophrenien*. Leipzig und Wien (Franz Deuticke).
- Brown, R.* und *C. Fraser* (1964): The Acquisition of Syntax. In: *The Acquisition of Language*. Monographs of the Society for Research in Child Development, Ser. No. 92, Vol. 29, No. 1, "Εκδ. U. Bellugi und R. Brown Cambridge, Mass. (Society for Research in Child Development).

- Ervin, S.* (1966) : Imitation and Structural Change in Children's Language. In : New Directions in the Study of Language. "Εκδ. Eric H. Lenneberg, Σ. 163—188. Cambridge, Mass. (The M. I. T. Press).
- Leach, E.* (1966) : Anthropological Aspects of Language : Animal Categories and Verbal Abuse. In : New Directions in the Study of Language. "Εκδ. Eric. H. Lenneberg. 23—63, Cambridge, Mass.(The M. I. T. Press).
- Lidz, R.W.* und *Lidz T.* (1952) : Therapeutic Considerations Arising from the Intense Symbiotic Needs of Schizophrenic Patients. In : Psychotherapy with Schizophrenics. "Εκδ. E. Brody und F. Redlich. New York (Int. Univ. Press). Δημοσ. και στὸ : Schizophrenia and the Family.
- Lidz, T.* (1967) : The Family, Personality Development and Schizophrenia 'Υπὸ ἔκδ. Druck.
- , *A. Cornclison, D. Terry* und *S. Fleck* (1958) : Irrationalität als Familien-tradition. *Psyche* XIII, 1949, 60, 315—329.
- Schachtel, E.* (1959) : The Development of Focal Attention and the Emergence of Reality. In : Metamorphosis : On the Development of Affect, Perception, Attention and Memory. New York (Basic Books).
- Singer, M.T.* und *L.C. Wynne* (1965) : Thought Disorder and Family Relations of Schizophrenics : IV : Results and Implications. *Arch. Gen.Psychiat.* 12, 201—212.
- Whorf, B.* (1956) : Language, Thought and Reality : Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. "Εκδ. John Carrol. New York (M. I. T. Press and Wiley).
- Wild, C.* (1965) : Some Implications. In : Schizophrenia and the Family. New York (Int. Univ. Press), Κεφ. XXII, Μέρος II.
- *M.T. Singer, B. Rosman, J. Ricci* und *T. Lidz* (1965) : Measuring Disordered Styles of Thinking in the Parents of Schizophrenic Patients on the Object Sorting Test. In : Schizophrenia and the Family. New York (Int. Univ. Press), Κεφ. XXII, Μέρος I.
- Wynne, L.C.* und *M.T. Singer* (1963a) : Thought Disorder and Relations of Schizophrenics : I.A. Research Strategy. *Arch. Gen. Psych.* 9, 191-198.
- (1963 b) : Thought Disorder and Family Relations of Schizophrenics : II. A Classification of Forms of Thinking. *Arch. Gen. Psychiat.*, 9, 199—206.
- (1965) : Denkstörung und Familienbeziehung bei Schizophrenen, *Psyche* XIX, 81—160.